

Rolf Lyneborg Lund og Trond Beldo Klausen

Lang vej at gå

– social baggrund og studerendes alder på danske universiteter

Den høje danske dimittendalder har været et tilbagevendende indslag på den politiske dagsorden i de sidste 10 år. Forskningsmæssigt ved vi dog ikke så meget om årsagerne, og især sammenhængen mellem social baggrund og de studerendes alder er underbelyst i en dansk kontekst. I internationale undersøgelser peger resultaterne på, at der er en mindre socialt skæv rekruttering blandt ældre end yngre studerende. Denne artikel undersøger, om dette også er gældende for danske forhold. Ved at skelne mellem dimittendalder og sabbat byder artiklen på ny viden om, hvor i uddannelsesforløbet betydningen af social baggrund er størst. Desuden analyseres studerendes egne begrundelser for at holde pauser mellem uddannelser, hvilket normalt ikke indgår i de internationale undersøgelser på feltet. Resultaterne viser, at der er en sammenhæng mellem social baggrund og dimittendalder. Unge med højtuddannede, højtlønnede gifte/samlevende forældre bosat i storbyer har markant lavere dimittendalder end unge med lavtuddannede, lavtlønnede enlige forældre bosat på landet. I forhold til sabbat efter gymnasietiden lader der derimod til at være en homogenitet blandt de unge, da varigheden af pauser ikke varierer nævneværdig med social baggrund. Der er heller ingen signifikante forskelle mellem studerende med forskellig social oprindelse i begrundelserne for sabbat.

Søgeord: dimittendalder, sabbat, videregående uddannelse, sociale forskelle, social klasse.

De danske studerendes høje alder har været et tilbagevendende tema på den politiske dagsorden i løbet af det seneste årti. I opgangstiderne i midten af 00'erne var argumentet for en lavere dimittendalder hovedsageligt et øget arbejdsudbud/højere skatteindtægter. I de efterfølgende nedgangstider har diskussionen i højere grad drejet sig om de besparelser, som kan opnås ved en hurtigere gennemstrømning af studerende på de videregående uddannelser.

Med afsæt i politiske diskussioner har en række kommissioner både peget på potentialer og foreslået virkemidler for at få dimittendalderen på de videregående uddannelser ned (Velfærdskommissionen 2005a, Arbejdsmarkedskommissionen 2009, Produktivitetskommissionen 2014). Arbejdsudbudspotentialet af fx et halvt års hurtigere gennemførelse er blevet anslået til omkring 10.000 årsværk (Velfærdskommissionen 2005a:43).

Mens der tidligere er blevet indført virkemidler for at få de studerende hurtigere i gang, er det selve gennemførelsetiden som for tiden har høj prioritet. Universiteterne har således studietidsreduktioner som et punkt i deres udviklingskontrakter med Uddannelses- og Forskningsministeriet. Det langsigtede politiske mål er en gennemsnitlig reduktion i studietiden på ca. fire måneder inden år 2020 (Styrelsen for Universiteter og Internationalisering 2013, Undervisningsministeriet 2009).

Parallelt med den pågående debat har en stadig større andel af de studerende valgt at påbegynde studierne tidligere. Mens 60 % var 22 år eller ældre ved studiestart i 2005, var andelen faldet til 50 % i 2009. I de efterfølgende år er kurven fladet ud, og tallene fra 2014 tyder på, at gennemsnitsalderen er svagt stigende igen – dog stadig væsentlig lavere end i 2005 (Uddannelses- og Forskningsministeriet 2014).

Til trods for de seneste års nedgang i andelen af ældre studiestartere, er der dog ingen tvivl om, at alderen har været støt stigende, når man ser på udviklingen over et længere tidsrum. Mens gennemsnitsalderen for nyuddannede universitetskandidater var godt og vel 27 år i 1971, steg den til over 30 år i 2006. På de mellemlange uddannelser har stigningen været endnu mere markant, fra 25 år i 1971 til næsten 31 år i 2006. Dette giver Danmark en topplacering sammen med Israel og Island hvad studerendes alder angår (OECD 2009:59).

En sådan udvikling kunne skyldes, at uddannelserne i sig selv er blevet længere og længere. Bortset fra, at gymnasial uddannelse er blevet mere almindeligt som optagelseskriterium på de korte og mellemlange videregående uddannelser, er de videregående uddannelser dog ikke væsentligt forlænget, snarere tværtimod (Universitets- og Bygningsstyrelsen 2007).

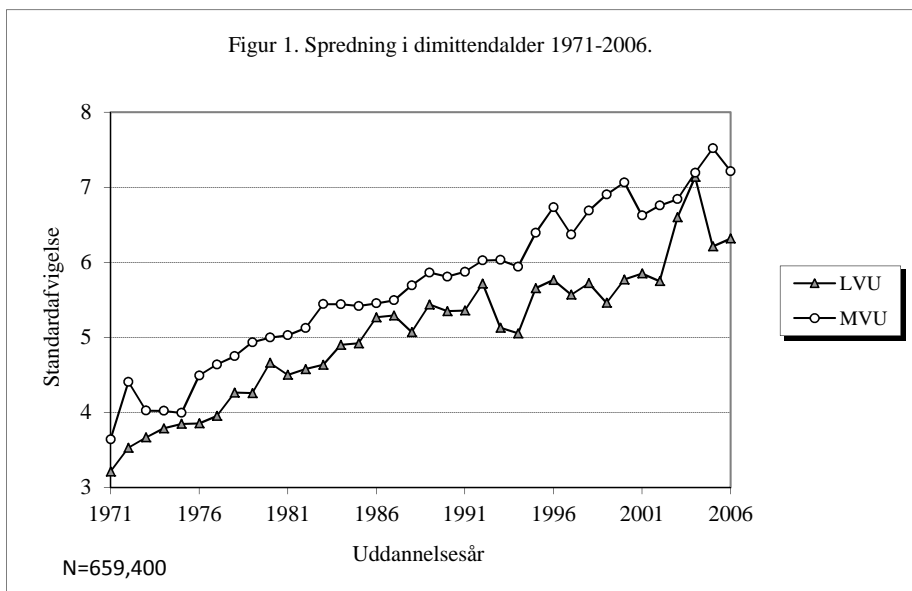
Årsagen til den høje dimittendalder er for det første, at det er meget almindeligt at holde en pause efter afsluttet ungdomsuddannelse. For det andet er det blevet mere almindeligt at bevæge sig ind og ud af uddannelsessystemet. For det tredje bidrager livslang læring til, at enkelte efter nogle år på arbejds-

	<p>Rolf Lyneborg Lund Ph.d.stipendiat ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet</p> <p>E-mail: rolfl@socsci.aau.dk</p>		<p>Trond Beldo Klausen Lektor ved Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet</p> <p>E-mail: tbk@socsci.aau.dk</p>
---	---	---	---

markedet vælger at videreudanne sig. Og for det fjerde er der en god del af de studerende, der oplever at komme bagud på uddannelsen især i forbindelse med det afsluttende speciale (Velfærdskommissionen 2005b).

Parallelt med udviklingen i dimittendalder er der således over en længere årrække sket en markant stigning i standardafvigelsen, som måler spredningen omkring gennemsnitsalderen (se figur 1). Mens standardafvigelsen i 1971 var henholdsvis 3,3 og 3,8 år på de lange og de mellemlange uddannelser stiger den til 6,2 og 7,3 år i 2006. Fordoblingen i standardafvigelsen betyder, at der er sket en markant udvikling i individuel variation i forhold til, hvornår de unge vælger at gennemføre en videregående uddannelse. Selvom uddannelse dog stadig er en aktivitet, der ligger tidligt i livsforløbet, er der sket en tiltagende afstandardisering af uddannelse.

Den stigende grad af aldersmæssig heterogenitet falder delvist sammen med en højere grad af uddannelsesmæssig mobilitet i Danmark (Esping-Andersen 2004). Hvorvidt det dog forholder sig sådan, at det primært er de

unge med en uddannelsesfremmed familiebaggrund, der træder senere ind på en videregående uddannelse end deres studiekammerater fra familier med uddannelsestraditioner, ved man dog ikke så meget om. Det ville dog være plausibelt at forvente, at den usikkerhed, det vil kunne medføre ikke at have rollemønstre i familien at rådføre sig med i forbindelse med uddannelsesvalg, kan bidrage til, at der både går længere tid med at bestemme sig for en uddannelse, og at gennemførelshastigheden måske bliver lavere.

Strukturen i denne artikel er som følger: Umiddelbart nedenfor præsenteres nogle teoretiske perspektiver på, hvorfor de studerendes alder kunne tænkes at variere med social baggrund. Efterfølgende præsenteres internationale undersøgelser af social baggrund og alder blandt studerende, som afløses af et afsnit om forskningsformålet med denne artikel. Derefter beskrives data og metode, som efterfølges af et afsnit, som præsenterer undersøgelsens resultater. Afslutningsvis opsummeres resultaterne, og forslag til videre undersøgelser diskuteres i relation til de begrænsninger, der gælder for den herværende undersøgelse.

Teoretiske perspektiver

Der kan være flere forklaringer på, hvorfor personer med få familieressourcer bruger længere tid i uddannelsessystemet end dem med mange ressourcer. En forklaring i tråd med Bourdieu (1984) er, at kulturelle ressourcer i familien kan have en betydning, fordi højtuddannede forældre ofte kan give mere præcis vejledning og rådgivning til deres børn i forbindelse med at navigere i et komplekst uddannelsessystem med mange valg. Det kan sandsynligvis bidrage til en hurtigere studiestart og en mere strømlinet gennemførelse. En anden dimension ved forskelle i familiekultur er, at familiers forskellige socialisering af deres børn kan have betydning for skolepræstationer, som igen kan være udslagsgivende fx i forhold til at blive optaget på uddannelser med adgangsbegrænsninger. Men det vil også kunne påvirke gennemførelshastigheden på mere åbne uddannelser, hvis lave kvotienter betyder, at man har svært ved at følge med og bliver nødt til at tage eksamener om osv. (Hansen 1986).

En anden potentielt ulighedsskabende ressource er familiens økonomi. Det danske uddannelsessystem har dog en række mekanismer, der modvirker betydningen af forældrenes økonomi. For det første er uddannelse for danske statsborgere stort set gratis (ingen studieafgift). For det andet yder staten – gennem SU – komparativt set et meget generøst bidrag til studerendes forsørgelse. For det tredje er der på studiestederne i et vist omfang boliger forbeholdt studerende. Og for det fjerde bestræber uddannelserne sig på at minimere de udgifter, som er de studerendes ansvar i forbindelse med uddannelsen, fx ved at lave kompendier og kopiordninger, og yde tilskud til rejser i forbindelse med dataindsamling i projekter osv.

Tendensen til lavere direkte omkostninger forbundet med uddannelse ses også i andre lande, hvilket har fået fremtrædende uddannelsesforskere til at

konkludere, at økonomiske ressourcer i familien ikke er en væsentlig årsag til, at børn med forskellig social oprindelse foretager forskellige uddannelsesvalg (Goldthorpe 2000:173). Dette bakkes op af undersøgelser, der viser, at social ulighed handler mere om forældrenes kulturelle end økonomiske kapital i både Danmark og andre skandinaviske lande (Hansen & Mastekaasa 2006, Jæger & Holm 2007, Jæger 2007).

Goldthorpe fremhæver dog samtidigt, at selvom familieøkonomi ikke påvirker uddannelse per se, så kan det have betydning for de konkrete uddannelsesforløb, der vælges af personer med forskellig social oprindelse (Goldthorpe 2000:173). Det kan influere på både varighed og type af uddannelse. I en dansk kontekst er der grund til at understrege, at der er forskel på ungdomsuddannelser og videregående uddannelser. Dertil kommer, at fordi der er stor mangel på kollegiepladser især i de større universitetsbyer, vil boligomkostningerne kunne overskride det, en studerende på SU har råd til. Det har fx gjort, at forældre køb af små lejligheder tilsyneladende er blevet et udbredt fænomen. Forældre køb vil kunne være et alternativ til at arbejde ved siden af studierne og således indirekte bidrage til mere tid til selve uddannelsen for den, der har forældre med tilstrækkelige økonomiske ressourcer til at købe en lejlighed, som den studerende kan leje for en rimelig penge. Dermed kan forældrenes økonomiske situation have betydning på de videregående uddannelser.

En tredje forklaringstype kan være det, man med en samlebetegnelse kan kalde for "rationelle handlingsteorier", som har fået en mere fremtrædende plads inden for sociologisk uddannelsesforskning i de sidste tiår (Breen & Goldthorpe 1997, Goldthorpe 1998, Hartlaub & Schneider 2012, van de Werfhorst & Hofstede 2007). Specielt har konceptet "relative risk aversion" (RRA) været anvendt, når social mobilitet skal forstås (Hartlaub & Schneider 2012, van de Werfhorst & Hofstede 2007).

I uddannelsessammenhæng forstås RRA ud fra flere overordnede behavioristiske antagelser, hvor det primære fokus ligger i, at individet søger at undgå nedadgående mobilitet (Holm & Jæger 2008). En særligt interessant komponent i RRA i forhold til denne undersøgelse er, at individer med forskellig social oprindelse har forskellige optimale tidspunkter i uddannelse, hvor omkostningerne ved videre uddannelse overstiger fortjenesten (Holm & Jæger 2008). Holm og Jæger (2008) finder evidens for, at den dynamiske beslutningsproces, der er en central del af RRA-teorien, påvirker to elementer; 1) individer maksimerer brugbarheden af uddannelsen i uddannelsesvalg og 2) RRA mekanismer står for en vigtig komponent i beslutningsprocesser relateret til uddannelse (Holm & Jæger 2008).

John Goldthorpe (1998) beskriver denne funktion som en konstant proces indlejret i den måde den enkelte vurderer uddannelsesværdi på. Fordi RRA, og herunder den dynamiske beslutningsproces, blandt andet berører den subjektive risikovurdering i uddannelsessammenhæng, kan der tænkes at være

en sammenhæng imellem risikovurdering og forældrebaggrund, forstået sådan, at børn af forældre med længerevarende uddannelse ikke i samme grad vurderer uddannelse som en risikofyldt rejse, alt imens børn af forældre med arbejderbaggrund i langt højere grad bliver konfronteret med de risici, der er forbundet med uddannelsesvalg, der ligger meget langt fra deres oprindelsesklasse. RRA medregner kulturel kapital som et led i uddannelsesvalg, og det kunne derfor være interessant, om denne kapitalpåvirkning fungerer som faktor i, *hvornår* uddannelse bliver valgt.

Ingen af de teoretiske perspektiver vil blive testet direkte i denne artikel. Årsagen til dette er, at der mangler konkrete indikatorer, som præcist måler på dimensioner, der er i tråd med den ene forklaringsmekanisme men ikke den anden. De teoretiske perspektiver vil således primært fungere som pejlemærker i forhold til analyserne.

Internationale undersøgelser af social baggrund og studerendes alder

Selvom der mangler viden om sammenhængen mellem social baggrund og de studerendes alder i Danmark, står vi ikke helt på bar bund internationalt. En række undersøgelser – især fra Storbritannien – har, tilskyndet af en stadig stigende andel "modne studerende" ved de britiske universiteter, kortlagt sammenhængen mellem social baggrund og de studerendes alder (Egerton & Halsey 1993, Trueman & Hartley 1996, Egerton 2000a, 2000b, 2001b, Reay 2002, Purcell, Wilton & Elias 2007).

Det overordnede billede, der tegnes på baggrund af disse undersøgelser, er, at modne studerende oftere end "almindelige" studerende kommer fra arbejderklassen. Det er dog stadig sådan, at personer fra middelklassefamilier udgør den største andel af de modne studerende, ligesom de udgør den største andel af de studerende set under et. Men den højere deltagelsesfrekvens fra arbejderklassen blandt de ældre studerende bidrager til en udjævning af uddannelsesulighed, når man måler det over livsløbet.

Sagt med andre ord: Alder fremtræder som en kanal for social mobilitet forstået på den måde, at hvis man ikke medregner "modne studerende" i intergenerationelle mobilitetsstudier, så vil man sandsynligvis undervurdere udviklingen i uddannelsesmobiliteten samlet set. Uddannelsesmobiliteten blandt "modne studerende" har desuden været stigende i perioden 1960-1990 i England (Egerton 2000b, 2001b). Dette drejer sig om den absolutte mobilitet, som bl.a. er påvirket af ekspansionen i uddannelsessystemet i løbet af den pågældende periode. Tidspunktet for, hvornår uddannelsesopnåelse måles, kan således have betydning for hvor megen mobilitet, man finder.

Samme tendens som i England finder man også eksempler på i Australien, Canada og USA (Hearn 1992, Wannell, Pereboom & Lavallée 2000, Bozick & DeLuca 2005, Rowan-Kenyon 2007, Tumen, Shulruf & Hattie 2008). Der er dog grund til at understrege, at uddannelsessystemerne i de nævnte lande af-

viger markant fra det danske, både hvad angår længde på uddannelse og de praktiske og økonomiske vilkår. Det kan have betydning for sammenhængen mellem social baggrund og de studerendes alder.

Samlet set er der dog ikke grund til at tro, at Danmark er en afvigende case. Vi forventer således, at der også blandt danske studerende er en tendens til, at dem fra de "lavere" sociale grupper er de ældste.

Forskningsformål

Selvom der allerede findes en række udenlandske studier, der har undersøgt de studerendes sociale baggrund i relation til alder, er det dog ikke sådan, at udenlandske resultater nødvendigvis kan overføres til danske forhold uden videre. En væsentlig begrundelse for forskningen, der præsenteres i denne artikel, er således at gennemføre tilsvarende analyser af danske studerende. Det kan sætte den diskussion, der har været omkring de studerendes alder i Danmark, ind i en bredere international sammenhæng.

Denne artikel vil dog samtidig gå videre end de udenlandske undersøgelser på enkelte dimensioner. For det første – fordi datagrundlaget er bedre – vil der blive differentieret mellem henholdsvis sabbat/pause og dimittendalder, når de studerendes sociale baggrund undersøges. Mens de enkelte udenlandske studier har beskæftiget sig med enten sabbat (gap years) eller dimittendalder (graduation age), giver især anvendelse af registerdata gode muligheder for at studere begge dele. Det kan give et mere præcist billede af, hvor de sociale forskelle er størst i et uddannelsesforløb.

For det andet vil betydningen af forskellige dimensioner ved social baggrund blive undersøgt. Mens de udenlandske undersøgelser primært har anvendt én indikator for social baggrund – klasses tilhørsforhold i de britiske undersøgelser og socioøkonomisk status i amerikanske undersøgelser – anvendes flere indikatorer i denne undersøgelse, som måler både økonomisk og kulturel status i oprindelsesfamilien.

For det tredje bliver de unges egne argumenter for enten at påbegynde en uddannelse med det samme eller at holde pause kortlagt. Dette repræsenterer noget nyt i forhold til de udenlandske undersøgelser, der ofte tager de studerendes alder på undersøgelsestidspunktet for givet og hellere retter opmærksomheden mod, hvorledes ældre studerende oplever deres studiehverdag, hvilke resultater de opnår på uddannelsen og efterfølgende på arbejdsmarkedet. I lyset af den danske offentlige debat omkring pauser og studietid, er det dog relevant at undersøge de studerendes egne synspunkter på det, som tit bliver italesat som en uønsket forsinkelse.

Data

Datamaterialet i denne undersøgelse af de studerendes alder stammer fra to forskellige kilder. Den ene kilde er uddannelsesregisteret i Danmarks Statistik i kombination med en række andre registre. Derudover er der indhentet ka-

rakteroplysninger fra universiteterne, som ikke findes i Danmarks Statistiks registre. Den anden kilde er tre spørgeskemaundersøgelser, som er blevet gennemført blandt gymnasieelever, tidligere gymnasieelever og studerende på lange og mellemlange videregående uddannelser. Disse undersøgelser er udformet specifikt for at indfange årsager og holdninger til pauser og ophold i forbindelse med et uddannelsesforløb (SFI-Survey 2009).

Registerdatasættet inkluderer den totale population af universitetskandidater født i perioden 1964-1975. Analyserne baseret på dette datamateriale er inddelt i kohorter med fire fødselsårgange i hver kohorte. For at kunne sammenligne kohorterne med hinanden har vi valgt at udelukke dimittender på 35 år eller mere fra analysen. Det indebærer, at henholdsvis 13,9 % og 5,9 % i 1964-67 og 1968-71 kohorten ekskluderes for at kunne sammenligne dem direkte med 1972-75 kohorten. Det totale antal respondenter er 84,387 fordelt på 23,913 i 1964-67 årgangen, 26,798 i 1968-71 og 33,676 for dem, der er født i 1972-75.

For at indfange de mere holdningsbaserede årsager til sabbat og sabbatlængde inkluderes variable fra spørgeskemaundersøgelsen "Fooling Around" der blev udført i 2007 og 2008. Survey'en består af tre kohorter; gymnasieelever i 3.g der blev adspurgt kort før endt uddannelse, "sabbatister" – der har fuldført en ungdomsuddannelse uden at have påbegyndt en videregående uddannelse – og studerende, der har påbegyndt kandidatdelen på en lang videregående uddannelse eller befinder sig på de sidste semestre af en mellemlang videregående uddannelse på interviewtidspunktet.

Spørgeskemaundersøgelsen er udført med udgangspunkt i tre grupper, hvorfra samplet er tilfældigt udtrukket fra CPR-registeret i Danmarks Statistik. Gruppe 1 inkluderer personer, der var i gang med 3.g ifølge seneste GIA-indberetning. Gruppe 2 består af studenter fra årgang 2004/2005 og årgang 2005/2006 ifølge GIA-indberetninger. Gruppe 3 indeholder personer, der har påbegyndt kandidatdelen på en lang videregående uddannelse i 2006 og personer, der har påbegyndt en mellemlang videregående uddannelse i 2004 eller en HA i 2005.

Den samlede svarprocent for undersøgelsen er 81%, hvoraf 3.g'erne (gruppe 1) havde den højeste på 90 % ud af 660 adspurgte, mens "sabbatisterne" (gruppe 2) havde den laveste med 58 % ud af 667 adspurgte. Af de studerende (gruppe 3) svarede 887 ud af 1188 adspurgte, hvilket giver en svarprocent på 75. Det eneste sample med en problematisk gennemførselsprocent er "sabbatisterne", men dette lader til hovedsageligt at være baseret på det logistiske i at kontakte personer, som er ude at rejse eller på anden måde er svære at komme i kontakt med.

Variable i registerdata

Den primære afhængige variabel, dimittendalder, er kodet ved at trække fødselsåret fra det år, hvor der blev opnået en kandidatgrad. Pause mellem

ungdomsuddannelse og videregående uddannelse er udregnet ved at trække året, hvor ungdomsuddannelse blev opnået fra året, hvor videregående uddannelse blev påbegyndt.

Kulturel kapital er målt ved moderens og faderens højest fuldførte uddannelse, som er inddelt i fem kategorier ud fra antal års skolegang; folkeskole, ungdomsuddannelse, kort videregående uddannelse, mellemlang videregående uddannelse og lang videregående uddannelse. Eftersom data er udtrukket fra register, er "blødere" mål for kulturel kapital ikke tilgængelige. Som et enkeltstående mål for kulturel kapital, er forældres uddannelse dog en af de mest anvendte indikatorer.

Økonomisk kapital er målt ved husholdningens samlede bruttoindkomst, bestående af en kombination af faderens og moderens indkomst. For at minimere indvirkningen af svingninger mellem årene, er husholdningens gennemsnitlige indkomst beregnet over to år (Solon 1999). Selvom dette mål er mere robust end husholdningens indkomst i et enkelt år, så indfanger det ikke al variation i familiers muligheder for at støtte deres børn finansielt. Akkumuleret livstidsindkomst ville have været det foretrukne mål. Dette har dog ikke været muligt grundet begrænsninger i antallet af år med information om forældres indkomst.

Fordi den udvalgte population af universitetsdimittender er født imellem 1964 og 1975, er de 15 eller 16 år i forskellige år. Husholdningsindkomsten er således indekseret ved Forbrugerpris-indekset med 1980 som basisår. Efter indekseringen er indkomsten sorteret i stigende rækkefølge og fordelt i ti lige store grupper.

Social klasse er målt ved en Bourdieu-inspireret model med udgangspunkt i faderens position, da respondenterne var 15 år gammel (Bourdieu 1984, Hansen 2001). Kun i de tilfælde, hvor der ikke er oplysninger om faderen, anvendes moderens position.

Ansættelsesstatus (offentlig eller privat sektor) er sammensat af to kilder. Først er information om kommunal og statslig ansættelse brugt som det primære kriterium for at identificere offentligt ansatte, og derefter er branchekoderne brugt som supplerende kriterium for at identificere offentligt ansatte personer, der ikke er ansat i kommunal eller statslig regi, fx på skoler, hospitaler og inden for offentlig transport. Denne variabel anvendes som eksklusionskriterium i den opsamlende regressionsanalyse.

Husholdninger med enlige forældre og to forældre er identificeret på basis af en trecifret husholdningskode fra Danmarks Statistik. Dette er selvfølgelig ikke en irreversibel status, eftersom enlige forældre kan vælge – og ofte vælger – at gifte sig igen. Variablen kan dog i nogen udstrækning indfange forskelle i familieressourcer under teenageårene.

Endelig er graden af urbanisering blevet bestemt ud fra en firecifret kommunekode. Danske byer med over 100.000 indbyggere, alle med universiteter, er anset som urbane; resten af landet er klassificeret som ikke-urbant. Ideen

med denne variabel er, at der er flere højt uddannede rollemodeller i urbane end i rurale områder, hvilket kan påvirke tidspunktet for, hvornår man vælger at påbegynde en uddannelse.

I enkelte af analyserne inddrages i tillæg en række variable, der måler uddannelseskarakteristika: gymnasiekarakterer (målt ved gymnasiegennemsnittet, med dummy for hver hele karakter), gymnasial uddannelsesretning (dummy for hver retning), universitet (dummy for hvert universitet) og uddannelsesfelt på universitetet (dummy for hvert felt). Derudover inddrages køn og børn før afsluttet uddannelse.

Surveydata

Variablerne benyttet i nedenstående analyse er fordelt imellem umiddelbare årsager til sabbat, sabbatlængde og baggrundsvariable. Spørgsmålet: "Hvorfor vil du holde pause inden du starter på en uddannelse" er et multiple choice/multiple answer spørgsmål, hvor de adspurgte skal vælge: "Ja/nej" i forhold til de opstillede muligheder. Mulighederne kan kategoriseres som enten kvalifikationsskabende valg, som fx "vil oparbejde kvalifikationer" eller ikke-kvalifikationsskabende valg, fx "har brug for en pause, er blevet skoletræt". En anden variabel, der ligger meget tæt på ovenstående, er spørgsmålet: "Mener du, at sabbatår generelt er med til at styrke eller svække de studerendes kompetencer og kvalifikationer?". Denne variabel belyser den overordnede holdning til pausers funktion. Begge variable giver mulighed for at undersøge underliggende sammenhænge i årsager til sabbat, og hvorvidt der er en sammenhæng mellem årsager til sabbat og social baggrund.

Metode

For at kortlægge sammenhængen mellem social oprindelse og sabbat/dimittendalder samt begrundelser herfor vil der primært blive lavet deskriptive analyser baseret på henholdsvis register- og surveydata. Der er tale om simple bivariate analyser, som beregner gennemsnitsværdier inden for kategorier af social baggrund. Begrundelsen for at lave deskriptive analyser er, at der i forvejen ikke eksisterer særlig megen viden om hverken sammenhængen mellem sociale baggrundsfaktorer og sabbat/dimittendalder eller begrundelserne herfor i Danmark.

Afslutningsvis vil der dog blive opstillet en regressionsmodel, hvor både sociale baggrundsvariable og de uddannelsesrelaterede variable, der kan tænkes at have betydning for dimittendalder, indgår på samme tid. Dermed kan man sige noget mere sikkert om, hvorvidt social baggrund har en betydning ud over den effekt, det har via karakterer, uddannelsesvalg etc. Denne mere omfattende analyse er kun lavet på den yngste årgang (født 1972-1975), da personer fra denne årgang alle påbegyndte en videregående uddannelse efter den store SU-reform i 1988, som gav de studerende et væsentlig højere rådighedsbeløb.

Fordi social baggrund er vigtigt for valg af uddannelse, er populationen af universitetskandidater koblet sammen med den totale population af unge danskere fra de samme fødselsårgange. Herefter er analyserne justeret for selektion ved hjælp af Heckman's to-trins-metode (Cameron & Trivedi 2010:559). Det første trin – selektionsligningen – estimerer sandsynligheden for at fuldføre en kandidatuddannelse i forhold til de forskellige baggrundsvariable. På det næste trin – regressionsligningen – bliver der korrigeret for selv-selektion ved, at disse sandsynligheder indgår som en ekstra forklarende variabel (den såkaldte inverse Mills ratio).

Selektionsligningen:

$$\text{Kandidatgrad (dummy)} = \beta_0 + \beta_1 \text{fars_udd.} + \beta_2 \text{mors_udd.} + \beta_3 \text{familieindkomst} + \beta_4 \text{enlig_forælder} + \beta_5 \text{indvandrerbaggrund} + \beta_6 \text{urban} + \beta_7 \text{køn} + \beta_8 \text{fars_ansættelse} + u_2$$

Regressionsligningen:

$$\text{Dimittendalder} = \beta_0 + \beta_1 \text{fars_udd.} + \beta_2 \text{mors_udd.} + \beta_3 \text{familieindkomst} + \beta_4 \text{enlig_forælder} + \beta_5 \text{indvandrerbaggrund} + \beta_6 \text{urban} + \beta_7 \text{køn} + \beta_8 \text{børn} + \beta_9 \text{køn*børn} + \beta_{10} \text{gymnasiekarakterer} + \beta_{11} \text{gymnasial_linje} + \beta_{12} \text{universitet} + \beta_{13} \text{uddannelsesfelt} + \lambda + u_1$$

β_0 er skæringspunkterne, og u_1 og u_2 er fejleddene. I selektionsligningen er der en variabel, der ikke optræder i regressionsligningen: Fars ansættelse (offentlig eller privat sektor). En sådan eksklusionsrestriktion anbefales for at opnå en mere robust identifikation (Wooldridge 2006:620, Cameron & Trivedi 2010:561-62). En separat analyse baseret på de foreliggende data viser, at der praktisk talt ikke er nogen sammenhæng mellem fars ansættelsessektor og dimittendalder. Den gennemsnitlige dimittendalder er 28,14 år og 28,02 år for dem, hvis fædre er ansat i henholdsvis den offentlige og private sektor. Samtidig viser analyserne, at personer hvis fædre er ansat i den offentlige sektor har omtrent dobbelt så stor sandsynlighed for at opnå en kandidatuddannelse end dem, der har privat ansatte fædre. I den aktuelle kohorte er tallene 17,3 % og 9,5 %. Dermed imødekommer fars ansættelsessektor de to kriterier for at kunne anvendes som eksklusionskriterium i selektionsmodellen.

Deskriptiv registeranalyse

Den deskriptive analyse, baseret på registerdata, er præsenteret i tabel 1, som er opdelt i to dele. Den første del indeholder analysen af de baggrundsvariable, der har den stærkeste korrelation med dimittendalder, mens den anden del af tabellen indeholder de samme variables korrelation med sabbat.

Overordnet viser tabel 1, at fars klasseposition, mors uddannelsesniveau, samt hvorvidt man er opvokset med en eller to forældre, har betydning for de studerendes dimittendalder i alle de undersøgte kohorter. Blandt universitetskandidater, født i perioden 1964-67, er dimittendalderen blandt børn

Tabel 1. Deskriptive analyser af social baggrund, sabbat og dimittendalder.

	Født 1964-67	Født 1968-71	Født 1972-75
DIMITTENDALDER			
<i>Fars klasseposition:</i>			
Virksomhedsleder	27.41*	27.51*	27.73*
Akademiker/højere funktionær	27.49*	27.54*	27.96*
Privat ansat på mellemniveau, selvstændig	27.57*	27.67	28.06*
Offentlig ansat på mellemniveau	27.73	27.81	28.19
Arbejder i primærnæringerne	27.62	27.81	28.01
Lavere funktionær	27.70	27.77	28.17
Faglært/ufaglært arbejder (ref.)	27.76	27.77	28.20
N	21,119	24,194	30,462
<i>Mors uddannelsesniveau:</i>			
Folkeskole (ref.)	27.67	27.83	28.16
Ungdomsuddannelse	27.55*	27.57*	27.97*
KVU	27.52	27.60*	27.94*
MVU	27.73	27.79	28.20
LVU	27.31*	27.52*	27.98*
N	21,837	24,540	30,764
<i>Opvokset med:</i>			
Begge forældre (ref.)	27.58	27.65	28.02
Enlig forælder	27.94*	28.10*	28.45*
N	22,427	25,183	31,656
SABBAT			
<i>Fars klasseposition:</i>			
Virksomhedsleder	1.05	1.06	1.23
Akademiker/højere funktionær	1.06	1.07	1.37
Privat ansat på mellemniveau, selvstændig	1.07	1.07	1.32
Offentlig ansat på mellemniveau	1.17*	1.18*	1.44*
Arbejder i primærnæringerne	1.22*	1.23*	1.48*
Lavere funktionær	1.06	1.05	1.38
Faglært/ufaglært arbejder (ref.)	1.07	1.00	1.34
N	21,062	24,144	30,393
<i>Mors uddannelsesniveau:</i>			
Folkeskole (ref.)	1.12	1.08	1.35
Ungdomsuddannelse	1.04*	1.03	1.29
KVU	1.08	1.12	1.32
MVU	1.17	1.17*	1.49*
LVU	0.98*	1.02	1.34
N	21,778	24,489	30,694
<i>Opvokset med:</i>			
Begge forældre (ref.)	1.09	1.08	1.35
Enlig forælder	1.14	1.14*	1.48*
N	22,367	25,131	31,584

Note: Opgørelserne er baseret på registerdata vedr. alle universitetskandidater født i perioden 1964-1975. Koefficienter markeret med * er signifikant forskellig fra baseline ($p < 0.05$) baseret på parvise t-tests justeret for multiple sammenligninger (Bonferroni).

af virksomhedsledere og akademikere/højere funktionærer ca. 1/3 år lavere end blandt dem, der kommer fra familier med faglærte eller ufaglærte fædre. Også den store gruppe studerende, der har oprindelse i mellemklasserne,

bliver hurtigere færdige end børn af arbejdere. Forskellen ligger på ca. 0,2 år. Samme mønster gør sig gældende i de to andre kohorter. Forskellen er størst i den yngste kohorte, hvor børn af virksomhedsledere bliver færdige 0,5 år tidligere end børn af arbejdere.

Når det gælder mors uddannelsesniveau, så er det dem med de lavest uddannede mødre, der har den højeste dimittendalder, mens børn af mødre med en kandidatuddannelse er yngst ved dimission. Variationen dem imellem ligger på ca. 1/3 år. Det er dog bemærkelsesværdigt, at børn af mødre med en mellemlang uddannelse ligger på samme niveau som børn af ufaglærte mødre. Generelt er afstanden mellem yderpunkterne på mors uddannelse noget mindre end afstanden mellem yderpunkterne på fars klasseposition. Det kan tyde på, at de økonomiske forhold kan have en relativt stor betydning, da klassepositionerne, som tager afsæt i faderens erhverv, i væsentlig grad skelner mellem grupperinger med ulige økonomiske vilkår. Betydningen af oprindelsesfamiliens økonomiske situation vil dog mere direkte blive målt i den opsamlende regressionsanalyse.

Endvidere er det bemærkelsesværdigt i tabel 1, at studerende, der er vokset op i familier med enlige forældre, bliver kandidater senere end dem, der har boet sammen med begge forældre i opvæksten. Her ligger forskellen på ca. et halvt år. Det kan tyde på, at samlivsbrud kan have mere vidtrækkende konsekvenser end dem, der optræder umiddelbart i forbindelse med, at forældrene går fra hinanden.

Betydningen af en række andre variable, som ikke er gengivet i tabel 1, er også blevet undersøgt: Mors og fars ansættelsesforhold (offentlig eller privat sektor), fars uddannelsesniveau, familiens gennemsnitsindkomst. Disse analyser viser, at ansættelsesforholdene ikke har en statistisk signifikant betydning. Fars uddannelsesniveau er til gengæld signifikant, men med en lavere grad af variation på tværs af kohorter end mors uddannelsesniveau. Forældrenes indkomst er også statistisk signifikant og følger nogenlunde fordelingen på klassevariablen, hvor det især er dem i den høje ende, der ligger lavt på dimittendalder. Dette er med til at styrke antagelsen om, at det er nogle økonomiske dimensioner ved oprindelsesklasse, der gør sig gældende. Klasseposition er dog brugt i denne del af analysen, da det giver mulighed for at sammenligne analyser baseret på registerdata med surveydata. På grund af manglende reliabilitet og potentielt større bortfald er respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen ikke blevet spurgt om, hvor meget deres forældre tjener.

Resultaterne i tabellens anden halvdel viser, at der generelt er langt mindre forskel i variationen i sabbatår end i variationen i dimittendalder. Fx ligger børn af virksomhedsledere, akademikere og højere funktionærer på 1,05-1,06 års sabbat i 1964-67 kohorten, mens det tilsvarende tal for børn af faglærte og ufaglærte arbejdere er på 1,07. Det vil sige, at der er tale om identiske tal. Det samme gør sig gældende i de øvrige kohorter, og også når det gælder mors uddannelsesniveau, er der mindre forskel.

Dette betyder, at de forskelle, der findes i dimittendalder mellem personer med forskellig social baggrund, tilsyneladende ikke kan tilskrives forskelle i sabbat. Hvis gennemsnitstallene er en god indikator på adfærden i forskellige sociale grupper, vil en logisk konsekvens af dette så være, at de tiltag, der iværksættes for at få de studerende hurtigere i gang med en uddannelse, formentlig vil ramme mindre socialt skævt end de tiltag, der tager sigte på at ændre adfærden i løbet af selve uddannelsen.

Analyse af survey

Selvom der ikke er de store forskelle i forhold til social baggrund og sabbatlængde, er det interessant at undersøge begrundelserne for valg af sabbat i forhold til social baggrund. Man kunne fx tænke sig, at børn med akademikerforældre føler sig mere afklaret i forhold til den videre uddannelseskarrriere, og således i højere grad tør at holde en pause fra studierne, hvorimod dem, der ikke har højt uddannede forældre, i højere grad har brug for en pause for at blive afklaret med fremtidige valg, at oparbejde studierelevante kvalifikationer o.l.

Helt overordnet viser spørgeskemaundersøgelsen, at sabbat er et udbredt fænomen, og derfor er tallene ikke påvirkede af en mindre andel med meget lange pauser og udstrakte uddannelsesforløb. I gymnasiegruppen er der fx hele 79 %, der forventer at holde en pause, før de går i gang med en videregående uddannelse. Når man sammenligner med dem, som befinder sig på en videregående uddannelse, så havde 74 % af dem holdt en pause.

Tabel 2. Styrker eller svækker sabbat de studerendes kompetencer? (%).

Sabbatår:	Gymnasieelever	Sabbatister	Under uddannelse
Styrker	74.26	83.95	77.99
Hverken styrker eller svækker	19.79	12.89	16.09
Svækker	5.95	3.16	5.92
Total	100.00	100.00	100.00

Note: Det konkrete spørgsmål lyder: "Mener du, at sabbatår generelt er med til at styrke eller svække de studerendes kompetencer og kvalifikationer?"

Sammenholdes dette med tabel 2, hvor de to kohorter – sammen med dem, der i øjeblikket holder en pause fra uddannelse – "sabbatisterne" – bliver adspurgte hvorvidt sabbat generelt er gavnligt eller ej, kan man se, at der i gennemsnit er 95 %, der enten vurderer sabbat som værende gavnligt eller neutralt. Og der er grund til at bemærke, at den andel i hver kohorte, der svarer et klart ja på, at det er gavnligt, så at sige er identisk med den andel i hver kohorte, der har konkrete planer om eller allerede har holdt en pause.

Når respondenterne blandt gymnasieelever, "sabbatister" og studerende skal forholde sig til årsagen bag at holde sabbat, er fordelingen meget tydelig

i retning af ikke-uddannelsesspecifikke aktiviteter. Tabel 3 inkluderer alle tre del-udvalg, men udelukkende dem i hvert udvalg, der planlægger at holde eller har holdt sabbat. Tabellen er sammensat af en række multiple choice, multiple answer spørgsmål, der søger at afdække årsagen til sabbat.

Helt overordnet – før man inddrager social baggrund i analysen – kan der blandt de adspurgte ses, at 62 % vil bruge/har brugt sabbat på enten helt at holde pause på grund af skoletræthed eller for at komme ud at rejse. Inkluderer kategorien: "Har lyst til at tjene nogle penge" i denne opdeling, er det 81 % af respondenterne, der vurderer, at deres primære årsag til sabbat ikke er decideret målrettet mod opkvalificering til en videregående uddannelse. Undersøges den modsatte tendens; de der ønsker at bruge sabbat som et værktøj til at oparbejde kvalifikationer, er det kun 18 %, der enten vil på højskole, vil oparbejde kvalifikationer generelt, vil spare op til kvote 2 eller er nødt til at tage supplerende kurser. Der er således en stor majoritet, hvis sabbat drejer sig om ikke-studieforberedende aktiviteter.

Interessant er det også, at hvis man justerer for den enkeltes andre svar, eftersom det er et multiple answer spørgsmål, er der ingen, der udelukkende angiver kompetencegivende aktiviteter. Det betyder, at samtlige studerende samtidig har en ikke-kompetencegivende årsag til sabbat. Eftersom spørgsmålene ikke er rangerede, er det svært at sige noget om primære årsager, men med denne justering lader det til, at kompetencegivende aktiviteter ikke har så stor betydning for valget om at holde en pause.

Når man ser på de forskellige begrundelser i forhold til social baggrund, er der meget små forskelle. Den største kategori: "Har brug for en pause" varierer fx med mindre end 3 procentpoint fra gennemsnittet mellem de sociale grupper. Begrundelserne for sabbat er dermed tilsyneladende uden sammenhæng med social baggrund i den forstand, at ingen sociale grupper er tilbøjelige til at vælge enten kompetencegivende- eller ikke-kompetencegivende aktiviteter i deres sabbat.

Tabel 3. Fordeling af årsagen til valg om at holde sabbat (procent af svar).

Grund til sabbat	N	%
Vil oparbejde kvalifikationer	134	8.19
Har brug for en pause, er blevet skoletræt	600	36.67
Har lyst til at rejse og se verden	410	25.06
Har lyst til at komme på højskole	94	5.75
Har lyst til at tjene nogle penge	312	19.07
For at spare point op til kvote 2	35	2.14
Ellers er der ringe mulighed for, at jeg bliver optaget	9	0.55
Jeg er bange for at være meget yngre end de andre på studiet	16	0.98
Er nødt til at tage supplerende kurser	26	1.59
Total	1,636	100.00

Opsamlende analyse

Vi har indtil nu set, at der er en forholdsvis klar sammenhæng mellem social baggrund og dimittendalder blandt danske universitetsstuderende. Mellem yderpunkterne på skalaen for faderens klasseposition, moderens uddannelsesniveau og hvorvidt man er opvokset med en eller to forældre er der en forskel i dimittendalder på op til 0,5 år. Samtidig har de registerbaserede analyser vist, at forskellen mellem de sociale grupper i sabbat er minimal.

I den afsluttende analyse af dimittendalder vil de forskellige baggrundsvariable blive inddraget i samme model for at se, om der stadig er en forskel at spore. I tillæg til de sociale baggrundsvariable inkluderes en række kontrolvariable (beskrevet i metodeafsnittet), som kan tænkes at være korrelerede med både social baggrund og dimittendalder – fx gymnasiekarakterer, gymnasial uddannelse, universitet og uddannelsesfelt. Dermed undersøges, om der stadig er nogle sociale forskelle, som ikke kan forklares med forskelle i præstationer og uddannelsesvalg. Analysen er præsenteret i tabel 4.

Tabel 4 viser, at dimittendalderen varierer betydeligt mere med flere af de variable, der kontrolleres for, end med social baggrund. Fx er der mere end to års forskel i dimittendalder blandt dem, der ligger højest og lavest på karakterskalaen i gymnasiet – de bedste bliver hurtigst færdige med deres universitetsuddannelse. Blandt universiteterne er der dog store forskelle – RUC/KU har dimittender, der i gennemsnit er halvandet år ældre end i Aalborg. Når det gælder uddannelsesfelt bliver jurister hurtigere færdige end andre universitetskandidater. Differencen til medicin er på næsten to år, men også samfundsvidenskab og humaniora ligger væsentlig højere med henholdsvis 1,1 og 1,3 år.

Selv efter at variable, som varierer meget i forhold til dimittendalder, inddrages, viser tabellen, at der stadig er en variation mellem sociale grupper, som ikke er ubetydelig. Både fars og mors uddannelse er statistisk signifikant med koefficienter på henholdsvis -0,17 og -0,12. Det indebærer, at forskellen mellem dem, der har forældre med det højeste og laveste uddannelsesniveau, er henholdsvis 0,68 år for far og 0,48 år for mor, hvor de med højest uddannede forældre bliver tidligst færdige.¹ For forældreindkomst er koefficienten -0,08, hvilket ligeledes giver en dimittendalder, der er 0,72 år lavere for børn af de rigeste forældre sammenlignet med de fattigste. Hvis man er opvokset med en enlig far eller mor, så indebærer det 0,33 år ekstra på dimittendalderen. Derudover er der en marginal positiv effekt af at vokse op i en storby.

Selvom de uddannelsesrelaterede variable har større betydning end social baggrund, vil effekten af de forskellige baggrundsvariable set under et være betydelige: En opvækst på landet med to ufaglærte forældre i den laveste indkomstkategori giver en dimittendalder, der er to år højere end en opvækst i en storby med to højtuddannede forældre i den højeste indkomstkategori. Konklusionen må så blive, at der i hvert fald mellem yderpunkterne på social baggrund er markante sociale forskelle, selv efter kontrol for gymnasial retning, skolepræstationer, valg af universitet og uddannelsesfelt.

Tabel 4. Selektions-korrigeret regression af dimittendalder på social oprindelse og kontrolvariable. Fødselsårgang 1972-75.

Variable:	B
<i>Konstant</i>	30.93
<i>Fars uddannelse</i>	-0.17**
<i>Mors uddannelse</i>	-0.12*
<i>Forældreindkomst</i>	-0.08***
<i>En forælder</i>	0.33***
<i>Indvandrers-baggrund. (ref.=begge forældre er danske):</i>	
<i>En dansk forælder</i>	-0.04
<i>Ingen dansk forælder</i>	-0.15
<i>Opvokset i storby</i>	-0.07**
<i>Køn (ref.=kvinde)</i>	0.18***
<i>Børn før dimission</i>	1.54***
<i>Køn*børn</i>	-0.20**
<i>Karakterer (ref.=8.0-8.9)</i>	
6.0-6.9	1.24***
7.0-7.9	0.62***
9.0-9.9	-0.57***
10.0 og højere	-1.07***
Missing	0.57***
<i>Gymnasial retning (ref.= matematisk)</i>	
Sproglig	0.49***
HF	1.18***
HHX	-0.10
HTX	-0.38**
Studenterkursus	1.35***
Adgangskursus ingeniør	1.31
IB	-0.52
Anden (fortrinsvis fra udlandet)/10	-0.03
<i>Universitet (ref.=Københavns Universitet)</i>	
Aalborg Universitet	-1.41***
Aarhus Universitet	-0.21***
Aarhus Business School	-1.09***
Syddansk Universitet	-0.53***
Roskilde Universitet	0.12*
Danmarks Tekniske Universitet	-0.94***
KVL	-0.02
CBS	-0.69***
DPU	1.86***
IT-Universitetet	0.91***
Farmaceutisk Universitet	-1.08***
Anden institution	-0.24***

Tabel 4 fortsat

<i>Uddannelsesfelt (ref.=samfundsvidenskab)</i>	
Humaniora	0.28***
Naturvidenskab	-0.25***
Erhvervsøkonomi	-0.38***
Jura	-1.06***
Ingeniørvidenskab	-0.63***
Landbrugsvidenskab	-0.27
Sundhedsvidenskab	-0.54***
Medicin	0.82***
Militær uddannelse	1.66***
<i>Mills Lambda</i>	-1.05**
<i>Rho</i>	-0.53
<i>Sigma</i>	1.98
<i>Antal observationer</i>	249,738
<i>Ucensurerede observationer</i>	29,127

Note: Missing på karakterer er primært forårsaget af, at karakterer ikke blev registreret centralt for HHX før 1999. *** $p < 0.001$. ** $p < 0.01$. * $p < 0.05$.

Afslutningsvis er der grund til at bemærke, at den ovenstående regressionsanalyse også er lavet med en variabel, som måler graden af lønnet arbejde ved siden af studierne. Denne analyse viser, at graden af eget arbejde ved siden af studierne har en stærk korrelation med dimittendalder. De, der arbejder meget ved siden af, bliver ikke overraskende senest færdige med uddannelsen. Der er dog grund til at bemærke, at inddragelse af egen indkomst i analysen ikke ændrer koefficienten for forældres indkomstniveau. Dette indikerer, at der ikke er nogen nævneværdige forskelle i graden af studenterjobs mellem unge, der har forældre med forskelligt indkomstniveau. Dette fremstår som et kontraintuitivt resultat, som det ville være interessant at undersøge nærmere i en senere analyse.

Konklusion og diskussion

Med afsæt i, at de danske studerende over en årrække er blevet ældre og ældre, har denne artikel haft sammenhængen mellem social baggrund og de studerendes alder på de lange videregående uddannelser som omdrejningspunkt. De konkrete undersøgelsesspørgsmål har været for det første, hvorvidt både sabbatår og dimittendalder varierer med social baggrund. For det andet, hvilke baggrundsvariable, der har størst betydning for den aldersmæssige heterogenitet blandt de studerende. Og for det tredje, om begrundelser for at holde en pause i sit uddannelsesforløb varierer med social baggrund.

Overordnet har analyserne vist, at der er en sammenhæng mellem social baggrund og alder blandt studerende i Danmark. Forældres uddannelse, ind-

komstniveau, bosted og civilstatus korrelerer med dimittendalder, således at unge med højtuddannede, højtlønnede, gifte/samlevende forældre bosat i storbyer har en væsentlig lavere dimittendalder end unge med lavtuddannede, lavtlønnede enlige forældre bosat på landet. Indvandrerbaggrund og forældrenes sektortilknytning (offentlig eller privat) har derimod ingen signifikant betydning.

I en analyse af fødselsårgangene 1972-1975, som på undersøgelsestidspunktet for fuldført universitetsuddannelse højst havde en alder af 34 år, er der stadig betydelige aldersforskelle mellem unge med forskellig social baggrund også efter kontrol for en række andre variable, der i sig selv har stor indflydelse på dimittendalderen (karakterniveau, gymnasial retning, universitet og uddannelsesfelt). Mellem yderpunkterne på forældres uddannelses- og indkomstniveau set under et er forskellen på ca. to år i favør af dem med højtuddannede og højtlønnede forældre. Hvis man inkluderer optagelseskvotienter og universitet fra regressionsmodellen, så kan forskellen mellem yderpunkterne nemt blive dobbelt så store.

Når man mere specifikt måler på sabbat (pause mellem ungdomsuddannelse og videregående uddannelse), er de sociale forskelle meget mindre og stort set ikke statistisk signifikante. Heller ikke begrundelserne for at holde pause, hvad ca. $\frac{3}{4}$ af de unge vælger at gøre, varierer i nævneværdig grad med social baggrund. Kun 18 % af gymnasieeleverne begrundet pausen med uddannelsesrelaterede forhold – men der er ingen variation efter social baggrund. Der er således ikke tale om, at afklarede unge med veluddannede forældre i højere grad anvender pausen til lystbetonede aktiviteter såsom rejser og fritid, mens unge fra hjem uden uddannelsestraditioner bruger den til at samle point, spare penge op eller at blive mere afklaret med deres uddannelsesvalg.

I det hele taget lader sabbat til at være et meget udbredt fænomen, hvor den fælles socialisering, der sker på ungdomsuddannelserne, tilsyneladende bidrager til, at unge med forskellig baggrund har ret ensartede og positive opfattelser af at holde en pause. At hele 95 % af de unge både i gymnasier og på universiteter mener, at sabbat enten er gavnlige eller neutral (hvor langt de fleste er positive), er illustrerende for sabbat som et alment udbredt kulturelt fænomen blandt danske unge. Praksis og begrundelser for at holde en pause er således mere ensartede end det, man måske kunne forvente med basis i det, vi i forvejen ved om forskelle i uddannelsesvalg mellem forskellige sociale grupper.

Heterogeniteten indad på de videregående uddannelser synes primært at bestå i, at studerende med baggrund i arbejderklassen og den lavere middelklasse bliver senere færdige end deres studiekammerater med baggrund i den øvre middelklasse/overklassen. Det er dog ikke givet, hvor denne aldersforskel er opstået. Forskellen, som er målt ved uddannelsernes afslutning, kan være et resultat af, at der forud for optagelsen på ungdomsuddannelserne er

opstået en aldersforskel, fx som følge af sociale forskelle i alder ved skolestart i folkeskolen, eller forskelle i tilbøjeligheden til at forlænge folkeskolen med et ekstra år – 10. klasse. Aldersforskellen på dimissionstidspunktet kan dog også være forårsaget af sociale forskelle i gennemførelshastighed på universiteterne, fx som et resultat af flere omvalg eller lavere studieprogression blandt studerende med lavtuddannede forældre. Det, man dog med stor grad af sikkerhed kan slå fast på basis af resultaterne i denne undersøgelse, er, at det i en meget begrænset grad skyldes sociale forskelle i tilbøjeligheden til at holde pause efter gymnasiet.

Det tidlige uddannelsesforløb har det ikke været muligt at undersøge med de tilgængelige data, da registerdata til dette projekt kun indeholder oplysninger fra det år, personerne fylder 18 år. Det betyder, at tidspunktet for hverken start eller afslutning af folkeskole kan beregnes. For at blive sikrere på de forskelle, der evt. opstår tidligt i uddannelsesforløbet, ville der skulle indsamles data for yngre årgange end de, der har været tilgængelige i dette projekt.

Når det gælder gennemførelsen af universitetsuddannelsen, vil man kunne estimere effekten af studieskift med de tilgængelige registerdata. Det er dog en større opgave, som først vil kunne realiseres i fremtidige analyser. Hvad lavere studieprogression angår, er der i de indledende analyser kontrolleret for andelen af ikke beståede eksamener. Det gav dog ikke væsensforskellige estimater fra dem, der er præsenteret her. Når der i tillæg er kontrolleret for både karakterer, universitet og uddannelsesfelt, tyder resultaterne på, at der er andre årsager til de sociale forskelle i studietid end de rent faglige.

Der er dog en markant effekt af forældrebaggrund, både deres uddannelsesniveau og indkomst. Især indkomstens betydning kan måske være overraskende, når man ved, at det danske uddannelsessystem i komparativ sammenhæng er meget generøst både i forhold til ikke at opkræve skolepenge og at yde direkte støtte til de studerende i løbet af uddannelsen. Forklaringen på dette kan være ret ligetil, som at økonomisk velbjergede forældre har bedre muligheder for at støtte deres børn direkte økonomisk og således bidrage til, at de hurtigere får etableret sig på studiesteder, hvor især boligudgifterne er høje og ikke kan dækkes af SU. I denne forbindelse vil fx forældre køb kunne bidrage til, at man kommer godt i gang med en uddannelse.

Det er dog muligt, at det er mere symbolske dimensioner ved økonomisk kapital i spil, som fx at vellønnede familier vil indprente en større grad af disciplin i forbindelse med uddannelsesforløbet, da det kan have en større værdi for dem at komme hurtigt ud på arbejdsmarkedet og begynde at tjene penge. I så fald vil forældrenes økonomiske kapital i højere grad være en indikation på "drive", og det vil således ikke være de direkte økonomiske fordele ved at have vellønnede forældre, der betyder mest. Hvorvidt det er de praktiske eller mere symbolske dimensioner ved økonomisk kapital, der spiller den største rolle for de studerendes gennemførelshastighed, er et interessant spørgsmål, som dog ikke kan kortlægges nærmere med registerdata,

men kræver surveydata, der både belyser værdiorienteringer og faktiske økonomiske overførsler mellem forældre og børn.

Set fra et politisk ståsted vil en logisk konsekvens af analyserne i denne artikel være, at man formentlig ikke vil påvirke den sociale mobilitet i negativ retning ved at introducere virkemidler for at få de studerende hurtigere i gang. Til det er forskellene i sabbatår alt for lille. Hvis man derimod retter tiltagene (især de økonomiske tiltag) mod de videregående uddannelser, kan resultaterne fra denne undersøgelse tyde på, at hurtigere gennemførelse vil kunne være på bekostning af den sociale mobilitet, da det er studerende med oprindelse i de lavere klasser, der bliver senest færdige. For at kunne opnå en større grad af sikkerhed omkring dette, vil det dog være nødvendigt at supplere analyserne med oplysninger om de unges uddannelsesforløb før fyldte 18 år.

Noter

Artiklen udspringer af et projekt som er finansieret af Rockwool Fonden.

1. Fars og mors uddannelse og forældres indkomstniveau behandles som intervallskalerede variable i tabel 4. En separat analyse, som ikke er vist her, retfærdiggør at de tre variable bliver opfattet som intervallskalerede.

Litteratur

Arbejdsmarkedskommissionen 2009: *Velfærd kræver arbejde*. Albertslund: Arbejdsmarkedskommissionen.

Bourdieu, P. 1984: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge og Kegan Paul.

Bozick, R. & DeLuca, S. 2005: "Better late than never? Delayed enrollment in the high school to college transition". *Social Forces*, 84, 1:531-553.

Breen, R. & Goldthorpe, J. H. 1997: "Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory". *Rationality and Society*, 9:275-305. doi:10.1177/104346397009003002

Cameron, A.C. & Trivedi, P.K. 2010: *Microeconometrics Using Stata*. Rev. ed. College Station. Texas: Stata Press.

Egerton, M. & Halsey, A.H. 1993: "Trends by social class and gender in access to higher education in Britain". *Oxford Review of Education*, 19(2):183-196.

Egerton, M. 2000a: "Pay Differentials between Early and Mature Graduate Men: the role of state employment". *Journal of Education and Work*, 13, 3:289-305.

Egerton, M. 2000b: "Monitoring contemporary student flows and characteristics: secondary analyses using the Labour Force Survey and the General Household Survey". *Journal of the Royal Statistical Society*, 163, 1:63-80.

Egerton, M. 2001a: "Mature Graduates I: occupational attainment and the effects of labour market duration". *Oxford Review of Education*, 27, 1:135-150.

Egerton, M. 2001b: "Mature Graduates II: occupational attainment and the effects of social class". *Oxford Review of Education*, 27, 2:271-286.

Esping-Andersen, G. 2004: "Untying the Gordian knot of social inheritance". *Research in Social Stratification and Mobility*, 21:115-138.

- Goldthorpe, J. H. 1998: "Rational action theory for sociology". *British Journal of Sociology*, 49(2):167-192.
- Goldthorpe, J. H. 2000: "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment", i Goldthorpe, J.H. (red.): *On Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 161-181.
- Hansen, M.N. 1986: "Sosiale uddannelsesforskjeller. Hvordan er det blitt forklart. Hvordan bør de forklares?" *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1, 1986:3-28.
- Hansen, M.N. 2001: "Education and Economic Rewards. Variations by Social-Class Origin and Income Measures". *European Sociological Review*, 17:209-231.
- Hansen, M.N. & Mastekaasa A. 2006: "Social Origin and Academic Performance at University". *European Sociological Review*, 22, 3:277-291.
- Hartlaub, V. & Schneider, T. 2012: *SOEPpapers 433: Educational Choice and Risk Aversion: How Important Is Structural vs. Individual Risk Aversion?*.
- Hearn, J.C. 1992: "Emerging Variations in Postsecondary Attendance Patterns: An Investigation of Part-Time, Delayed, and Nondegree-Enrollment". *Research in Higher Education*, 33, 6:657-687.
- Holm, A. & Jæger, M.M. 2008: "Does Relative Risk Aversion explain educational inequality? A dynamic choice approach". *Research in Social Stratification and Mobility*, 26, 3:199-219. doi:10.1016/j.rssm.2008.05.004
- Jæger, M.M. 2007: "Educational mobility across three generations: The changing impact of parental social class, economic, cultural and social capital". *European Societies*, 9, 4:527-550.
- Jæger, M.M. & Holm, A. 2007: "Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime?" *Social Science Research*, 36:719-744.
- OECD 2009: *Education at a Glance*. Paris: OECD Indicators.
- Produktivitetskommissionen 2014: *Det handler om velstand og velfærd*, København: Produktivitetskommissionen.
- Purcell, K.; N. Wilton & P. Elias 2007: "Hard Lessons for Lifelong Learners? Age and Experience in the Graduate Labour Market". *Higher Education Quarterly*, 61, 1:57-82.
- Reay, D. 2002: "Class, authenticity and the transition to higher education for mature students". *The Sociological Review*, 50, 3:398-418.
- SFI-Survey 2009: *Us. 5832, 5897, 5898, 5899 Fooling Around – teknisk rapport*. København: SFI-Survey.
- Solon, G. 1999: "Intergenerational mobility in the Labour Market", i O. Ashenfelter & D. Card (Eds.): *Handbook of Labor Economics*, 3A, 1761-1800.
- Styrelsen for Universiteter og Internationalisering 2013: *Notat om studietidsmodellen*. <http://www.ft.dk/samling/20121/almdel/buu/spm/303/svar/1072003/1278562/index.htm>
- Trueman, M. & J. Hartley 1996: "A comparison between the time-management skills and academic performance of mature and traditional-entry university students". *Higher Education*, 32:199-215.
- Tumen, S.; Shulruf, B. & Hattie, J. 2008: "Student pathways at the university: Patterns and predictors of completion". *Studies in Higher Education*, 33, 3:233-252.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet 2014: *Optag 2014. Alder*. København: Uddannelses- og Forskningsministeriet.

- Undervisningsministeriet 2009: *Bonusordninger – hvad er hvad?* <http://www.uvm.dk/Aktuelt/~/UVM-DK/Content/News/Udd/Videre/2009/Juli/090709-Bonusordninger-hvad-er-hvad>.
- Universitets- og Bygningsstyrelsen 2007: *Universitetsuddannelser i tal – Et historisk strejftog igennem mere end 100 år*. København: Universitets- og Bygningsstyrelsen. <http://www.ubst.dk/publikationer>.
- Velfærdskommissionen 2005a: *Fremtidens velfærd – sådan gør andre lande*. Analyserapport, marts 2005.
- Velfærdskommissionen 2005b: *Fremtidens velfærd – vores valg*. Velfærdskommissionens slutrapport, december 2005.
- Van de Werfhorst, H. G. & Hofstede, S. 2007: "Cultural capital or relative risk aversion? Two mechanisms for educational inequality compared". *The British Journal of Sociology*, 58(3):391-415. doi:10.1111/j.1468-4446.2007.00157.x
- Wannell, T.; B. Pereboom & L. Lavallée 2000: *Does the Straight and Narrow Pay? The Path to a Degree and Labour Market Outcomes*. Hull (Quebec): Applied Research Branch of Strategic Policy, Human Resources Development Canada.
- Wooldridge, J.M. 2006: *Introductory Econometrics. A Modern Approach*. Mason, Oklahoma: Thomson Higher Education.

Appendiks. Deskriptiv statistik.

Variabel:	Fødselskohorte:		
	1964-67	1968-71	1972-75
<i>Dimittendalder(år)</i>			
Gennemsnit	27.59	27.68	28.07
Standardafvigelse	2.28	2.22	2.10
<i>Sabbat (år)</i>			
Gennemsnit	1.08	1.08	1.37
Standardafvigelse	1.25	1.23	1.38
<i>Fars uddannelse (%):</i>			
Folkeskole	19.7	16.9	14.4
Ungdomsuddannelse	33.6	33.3	34.7
KVU	3.0	3.3	4.1
MVU	21.7	23.6	23.9
LVU	22.0	22.9	22.8
<i>Mors uddannelse (%):</i>			
Folkeskole	29.1	21.9	16.5
Ungdomsuddannelse	34.4	35.8	36.1
KVU	5.8	6.0	6.2
MVU	25.3	29.5	32.5
LVU	5.4	6.8	8.7
<i>Forældreindkomst (0-9):</i>			
Gennemsnit	6.36	6.35	6.32
Standardafvigelse	2.74	2.67	2.64
<i>Social klasse (fars erhverv)(%)</i>			
Virksomhedsleder	4.9	4.5	4.5
Akademiker/højere funktionær	27.2	29.3	30.5
Privat ansat mellem/selvstændig	22.8	20.8	20.4
Offentlig ansat mellemniveau	16.0	17.3	16.4
Landmand, fisker etc.	8.3	6.9	5.3
Lavere funktionær	7.5	7.8	8.3
Faglært og ufaglært arbejder	13.4	13.4	14.6
<i>Fars ansættelsesstatus(%)</i>			
Privat sektor	62.6	58.5	58.4
Offentlig sektor	37.4	41.5	41.6

<i>Opvokset med en forælder (%):</i>			
Ja	10.8	11.1	12.3
Nej	89.2	88.9	87.7
<i>Forældres statsborgerskab (%):</i>			
Begge forældre danske	97.0	96.6	96.4
En af forældrene dansk	2.5	2.8	2.9
Ingen af forældrene dansk	0.4	0.5	0.7
<i>Opvækstområde (%):</i>			
Urban	34.1	32.4	32.1
Rural	65.9	67.6	67.9
<i>Gymnasiekarakterer (%):</i>			
E (6.0-6.9)	2.0	1.0	0.6
D (7.0-7.9)	13.0	9.6	7.9
C (8.0-8.9)	34.5	31.4	31.0
B (9.0-9.9)	33.9	36.5	35.9
A (10.0-13.0)	8.9	10.0	9.2
Manglende information	7.8	11.4	15.4
<i>Gymnasial studieretning (%):</i>			
STX, matematisk	65.1	61.1	57.6
STX, sproglig	19.5	20.0	19.7
HF	6.0	6.6	7.0
HHX	4.7	7.2	9.8
HTX	0.2	0.8	2.0
Studenterkursus	1.6	1.5	0.8
Adgangsgivende kursus, (ing.)	0.3	0.4	0.2
IB	-	-	0.1
Andet (primært udenlandsk)	2.5	2.5	2.8
<i>Universitet (%):</i>			
Aalborg Universitet	10.0	10.9	9.2
Aarhus Universitet	15.7	15.8	18.2
Aarhus Business School	6.4	5.8	4.6
Syddansk Universitet	6.8	8.8	8.5
Roskilde Universitet	3.8	5.0	5.9
Danmarks Tekniske Universitet	11.8	9.3	6.0
KVL	5.1	4.2	3.7
CBS	10.7	10.8	9.9
DPU	0.1	0.1	0.3
IT-Universitetet	-	0.1	1.2

Københavns Universitet	21.1	22.8	25.3
Farmaceutisk Universitet	1.8	1.5	1.8
Anden institution	6.8	5.0	5.5
<i>Uddannelsesfelt (%):</i>			
Samfundsvidenskab	12.3	13.6	14.1
Humaniora	13.8	19.2	22.8
Naturvidenskab	10.3	11.8	12.7
Erhvervsøkonomi	19.6	18.4	16.1
Jura	8.3	7.4	7.3
Ingeniørvidenskab	20.0	16.7	12.4
Landbrugsvidenskab	5.0	4.2	3.6
Sundhedsvidenskab	3.5	2.6	3.4
Medicin	5.8	5.0	6.6
Militær uddannelse	1.4	1.1	0.9
<i>Køn (%):</i>			
Kvinde	43.2	47.1	49.1
Mand	56.8	52.9	50.9
<i>Børn før dimission (%):</i>			
Ja	14.8	13.5	14.5
Nej	85.2	86.5	85.5
N	23,913	26,798	33,676

Note: Forældres indkomst reflekterer deres position i indkomstfordelingen blandt alle forældre i en given kohorte, hvor indkomsten er inddelt i 10 lige store grupper og sorteret fra lav til høj. Gennemsnittet indikerer, at de højtuddannedes forældre har en højere indkomst end den gennemsnitlige forælder (4.50).